

Jerzy Zdanowski

prof. dr hab., Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Rekonstrukcja Iraku i Syrii jako obszarów pokonfliktowych (2003–2018)

Wprowadzenie

Konflikt zbrojny w Iraku wybuchł w 2003 r. i po kilku latach wszedł w łagodniejszą fazę, ale jego źródła do tej pory nie zostały wygaszone. W Syrii wojna domowa rozpoczęła się w 2011 r. i przerodziła się w niezwykle krwawy i niszczący kraj konflikt z udziałem aktorów zewnętrznych. Dopiero w 2018 r. pojawiła się szansa na jego złagodzenie, ale stanowiska zwalczających się stron są ciągle nieprzejednane. Sytuacja w obu państwach jest wciąż daleka od normalizacji. Długotrwałość tych konfliktów pozwala wskazać pewne tendencje oraz możliwości w zakresie ewentualnej rekonstrukcji Iraku i Syrii jako obszarów pokonfliktowych. Celem artykułu jest pokazanie podobieństw, ale także i różnic w uwarunkowaniach, przebiegu i wychodzeniu obydwu państw Bliskiego Wschodu z ostrego konfliktu zbrojnego i kryzysu społecznego.

Czynniki i uwarunkowania rekonstrukcji

Rekonstrukcja obszaru pokonfliktowego jest długotrwałym procesem, który obejmuje kilka etapów i kierunków działań. Pierwszym krokiem jest identyfikacja samych uwarunkowań konfliktu, które w trakcie działań wojennych mogły znaleźć się na drugim planie. Ich rozpoznanie jest wszakże warunkiem wstępnym skutecznych działań w zakresie odbudowy ze zniszczeń materialnych i stworzenia odpowiedniego modelu rozwoju gospodarczego. W raporcie Banku Światowego dotyczącym

ludobójstwa w Ruandzie w 1994 r., stwierdzono, że brak wiedzy o historycznych aspektach sytuacji oraz zaszczościach w stosunkach między głównymi wspólnotami etnicznymi był główną przyczyną niskiej skuteczności pomocy zagranicznej w wychodzeniu tego kraju z kryzysu gospodarczego i przewyciężeniu traumy psychicznej jego ludności¹.

Według tegoż raportu w latach 1980–1995 skutków konfliktów doświadczyło ponad 50 państw, co w niektórych przypadkach doprowadziło do ich destrukcji. Skutki gospodarcze były równie katastrofalne. Konflikty prowadziły do spadku poziomu życia, zwłaszcza warstw najuboższych, i powodowały, że państwa objęte konfliktami przesuwają się do grupy najbiedniejszych państw świata. W większości przypadku unicestwieniu uległ dorobek wielu pokoleń. W 1995 r. spośród 20 najbiedniejszych państw świata 15 było objętych konfliktami. W 30 państwach konflikty spowodowały przymusowe przemieszczenie się ok. 10% populacji, a w 10 innych – ponad 40% ogółu ludności. Całe pokolenia wychowywały się w kulturze wojny i przemocy².

W klasycznych teoriach rozwoju gospodarczego obszarów pokonfliktowych zwraca się uwagę na programy pomocowe ze strony społeczności międzynarodowej, które są nieodzowne jako podstawa do dalszego samodzielnego rozwoju danego obszaru. Jednak nawet programy pomocowe np. Banku Światowego nie mogą sprowadzać się do samych środków finansowych i dóbr materialnych, gdyż zasadnicze znaczenie dla aktywności ekonomicznej ludności ma zapewnienie porządku prawnego, a zwłaszcza odtworzenie i umocnienie praw własności. Ten ostatni czynnik jest uzależniony przede wszystkim od porozumienia się głównych sił konfliktu w zakresie podziału władzy³. Przykłady takich państw jak Afganistan, Kosowo i Irak wskazują, jak trudne jest pobudzenie rozwoju gospodarczego w kierunku, który podniósłby poziom życia przeciętnego mieszkańca. Regułą jest spadek dochodów, bezrobocie i pogłębienie się biedy na obszarach pokonfliktowych⁴.

Daleko bardziej złożone jest przewyciężenie traumy psychicznej, której doświadcza ludność cywilna i żołnierze walczący po obydwu stronach konfliktu. Integracja społeczeństwa w drodze utworzenia nowych sił zbrojnych na obszarze pokonfliktowym to kolejne wyzwanie, a przykłady Libanu, Bośni i Hercegowiny czy Nigerii pokazują, że jest to niezwykle trudne w warunkach społeczeństw wieloetnicznych i złożonych z wielu wspólnot religijnych. Niemniej budowa sił zbrojnych danego państwa jest nieodzowna, gdyż zintegrowana armia tworzy nową sytuację polityczną, łagodzi napięcia społeczne i sprzyja socjalizowaniu się skłóconych grup społeczeństwa⁵.

¹ *Post-Conflict Reconstruction. The Role of the World Bank*, red. S. Holtzman, A. Elwan, C. Scott, The World Bank, Washington, DC 1998, s. 22.

² *Ibidem*, s. 2.

³ Zob. T.D. Sisk, *Power Sharing after Civil Wars: Matching Problems to Solutions*, [w:] *Contemporary Peace-making. Conflict, Peace Process and Post-war Reconstruction*, red. J. Darby and R. Mac Ginty, Palgrave Macmillan, Houndmills–New York 2008, s. 195–209.

⁴ Por. E.S. Phelps, *Foreword*, [w:] G. del Castillo, *Rebuilding War-Torn States: The Challenge of Post-Conflict Economics*, Oxford University Press, Oxford 2008, s. VI; *Conflict Prevention and Peace-building in Post-War Societies*, red. T.D. Mason, J.D. Meernik, Routledge, London 2008.

⁵ Por. F. Gaub, *Military Integration after Civil Wars. Multiethnic Armies, Identity and Post-conflict Reconstruction*, Routledge, London–New York 2011.

Konflikt w Iraku i rekonstrukcja państwa po 2003 r.

Konflikt militarny w Iraku zapoczątkowała interwencja wojsk USA i ich sojuszników (Wielkiej Brytanii, Australii i Polski) 20 marca 2003 r. w celu obalenia dyktatorskich rządów Saddama Husajna. Operacje wojskowe zakończyły się 1 maja 2003 r., po czym rozpoczął się etap rekonstrukcji⁶.

Plan dla Iraku zakładał dekonstrukcję systemu politycznego stworzonego przez Husajna i rekonstrukcję państwa przez odnowę narodową. Ta ostatnia przewidywała stworzenie systemu politycznego opartego na równym dostępie do władzy wszystkich wspólnot religijnych – w tym szyitów, którzy byli dyskryminowani w okresie rządów Husajna. Jednak rozwój wydarzeń i błędy popełnione w trakcie rekonstrukcji doprowadziły nie tylko do upadku reżimu władzy, ale w początkowym okresie – także do upadku państwa.

22 maja 2003 r. Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła Rezolucję nr 1483, w której uznawała USA i Wielką Brytanię jako siły okupujące Irak i autoryzowała utworzenie przez USA Koalicyjnej Władzy Tymczasowej (Coalition Provisional Authority). Jej przewodniczącym został Paul Bremer. Dekonstrukcja starego systemu zakładała oczyszczenie aparatu państwowego oraz armii z członków Partii Baas. Bremer wydał przepisy wyłączające ich z organów władzy nowego Iraku i rozwiązujące armię. W konsekwencji tych decyzji setki tysięcy ludzi – głównie sunnitów – zostały pozbawione pracy i znalazły się na marginesie życia społecznego. Było wśród nich ok. 40 tys. nauczycieli szkolnych, którzy musieli zapisać się do Partii Baas, aby nie stracić pracy. Już w lipcu 2003 r. byli oficerowie wojska i służb bezpieczeństwa zaczęli organizować grupy do walki z koalicją⁷. Wśród licznych sunnickich milicji były również islamiistyczne, np. Dżama'at at-Tauhid wa-l-Dżihad (Stowarzyszenie Monoteizmu i Dżihadu) Abu Musaba az-Zarkawiego, której celem było zwalczanie przeciwników idei państwa opartego na islamie. Przeciwno obecności wojsk koalicji w Iraku wystąpiła również część szyitów pod wodzą religijnego przywódcy Muktady as-Sadra, który stworzył milicję pod nazwą Armia Mahdiego. W 2004 r. toczyły się walki między milicjami sunnickimi i szyickimi, które jednocześnie atakowały oddziały koalicji oraz utworzonego w czerwcu tego roku irackiego rządu tymczasowego⁸.

W październiku 2004 r. nastąpiła dalsza radykalizacja organizacji islamiistycznych. Az-Zarkawi uznał zwierzchnictwo Osamy bin Ladena i zmienił nazwę swojej organizacji na Tanzim Ka'ida al-Dżihad fi Bilad al-Rafidajn (Organizacja

⁶ Full text: *Bush speech. A transcript of George Bush's war ultimatum speech from the Cross Hall in the White House*, „The Guardian”, March 18, 2003, <https://www.theguardian.com/world/2003/mar/18/usa.iraq> [dostęp: 26.06.2018]; *Bush declares victory in Iraq*, BBC, May 2, 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2989459.stm [dostęp: 26.06.2018].

⁷ Innym skutkiem decyzji Bremera o wymianie elity władzy w Iraku z sunnickiej na szyicką było umocnienie się w regionie Iranu, zob. S. Nakhoul, *Iran expands regional 'empire' ahead of nuclear deal*, Reuters, March 23, 2015, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-iran-region-insight/iran-expands-regional-empire-ahead-of-nuclear-deal-idUSKBN0MJ1G520150323> [dostęp: 11.05.2018].

⁸ Por. *A Central Front in the War on Terror. From the President's Speech to the Nation, 9/7/03*, White House, September 9, 2003, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/09/20030909.html> [dostęp: 11.05.2018]; *Press Conference by the President*, White House, August 21, 2006, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2006/08/20060821.html> [dostęp: 11.05.2018];

Bazy Dżihadu w Mezopotamii). Powszechnie zaczęto o niej mówić jako o irackiej Al-Ka'idzie. W styczniu 2006 r. organizacja ta połączyła się z kilkoma innymi irackimi organizacjami powstańczymi i zaczęła funkcjonować pod nazwą Mudżahidin Szura. W czerwcu 2006 r. Az-Zarkawi zginął w akcji bojowej, a 12 października 2006 r. organizacja połączyła się z kilkoma grupami sunnickimi. W ten sposób powstała organizacja Daula al-Islamijja fi al-Irak (Państwo Islamskie w Iraku). Na jej czele stali Abu Abd Allah ar-Raszid al-Baghdadi i Abu Ajjub al-Masri. Po ich śmierci w walce z oddziałami amerykańskimi w kwietniu 2010 r., przywódcą został Abu Bakr al-Baghdadi. 8 kwietnia 2013 r. organizacja zmieniła nazwę na Daula al-Islamijja fi al-Irak wa-l-asz-Szam (Państwo Islamskie w Iraku i Lewancie [lub Wielkiej Syrii]). Stało się to po tym, jak swoją działalność rozszerzyła na Syrię, w której toczyła się wojna domowa. W użyciu znalazła się też nazwa „Da'isz”, będąca akronimem nazwy arabskiej. 29 czerwca 2014 r. organizacja jeszcze raz zmieniła nazwę – tym razem na Ad-Daula al-Islamijja (Państwo Islamskie) i ogłosiła się światowym kalifatem – rodzajem nowego państwa istniejącego wszędzie tam, gdzie znajdowali się członkowie lub sympatycy organizacji⁹.

Deprywację sunnitów należy traktować jako najważniejszy aspekt sytuacji humanitarnej w Iraku po ingerencji USA i ich sojuszników w wewnętrzne sprawy tego państwa w 2003 r. W jej następstwie władzę w Iraku przejęła większość szyicka, która była dotąd marginalizowana przez mniejszość sunnicką. Zmiana władzy ujawniła podziały społeczeństwa na tle religijnym, plemiennym i etnicznym i zapoczątkowała marginalizację tym razem mniejszości sunnickiej. Wśród 26 mln uchodźców na Bliskim Wschodzie sunnici stanowili w 2016 r. prawie 85%¹⁰. Znaleźli się oni w defensywie także w Syrii, Libii i Jemenie. W Iraku po 2003 r. rozpoczęły się prześladowania sunnitów. W rejonach zamieszkałych przez szyitów i Kurdów dochodziło wręcz do polowań na sunnickich właścicieli ziemskich, których mordowano wraz z całymi rodzinami i zagarniano ich własność. Prawie 2,5 mln irackich sunnitów (których łączna liczba oceniana była w 2016 r. na 7 mln) musiało uciekać ze swoich miejsc zamieszkania. Większość uciekinierów znalazła schronienie w irackim Kurdystanie, gdzie byli wszakże traktowani jak cudzoziemcy i musieli starać się o pozwolenie na pobyt. 1,5 mln z nich opuściło Irak. Ta sytuacja była doskonałą pożywką dla wzmocnienia siły wojujących sunnickich islamistów z Al-Ka'idy i dla formowania się sunnickiego Państwa Islamskiego. Kiedy bojownicy nowej organizacji odbijali tereny z rąk Kurdów oraz irackich milicji szyickich, a następnie przekazywali je sunnickim właścicielom, poparcie dla Państwa Islamskiego wzrastało¹¹.

⁹ Zob. A.Y. Zelin, *The War between ISIS and al-Qaeda for Supremacy of the Global Jihadist Movement*, „Research Notes”, The Washington Institute for Near East Policy, June 2014, nr 20, https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/ResearchNote_20_Zelin.pdf [dostęp: 12.08.2018]; *What is 'Islamic State'?* BBC News, December 2, 2015, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29052144> [dostęp: 12.08.2018]; A. Withnall, *Iraq crisis: Isis declares its territories as a new Islamic state with 'restoration of caliphate' in the Middle East*, „Independent”, June 30, 2014, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-declares-new-islamic-state-in-middle-east-with-abu-bakr-al-baghdadi-as-emir-removing-iraq-and-9571374.html> [dostęp: 12.08.2018].

¹⁰ Por. *The Day After. Iraq's Sunni Minority*, „The Economist”, October 8, 2016, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2016/10/08/the-day-after> [dostęp: 12.08.2018].

¹¹ *Ibidem*.

W styczniu 2005 r. w Iraku przeprowadzono wybory do Tymczasowego Zgromadzenia Narodowego, a w październiku przyjęto nową konstytucję państwa, na której podstawie w grudniu odbyły się wybory do Rady Reprezentantów. Jednocześnie w miastach Iraku wybuchały bomby i trwały coraz bardziej intensywne walki pomiędzy milicjami sunnickimi i szyckimi. W 2006 r. zginął przywódca irackiej Al-Ka'idy, a sąd skazał Saddama Husajna na karę śmierci przez powieszenie. W maju 2007 r. iracki parlament wezwał siły koalicyjne do opuszczenia Iraku, co było symptomem pewnej stabilizacji, ale koszty nowej sytuacji politycznej były ogromne. Według różnych ocen liczba Irakijczyków, którzy ponieśli śmierć w rezultacie wojny lat 2003–2007 wahała się od co najmniej 151 tys. do nawet 1,2 mln. Do 2016 r. prawie 3,3 mln mieszkańców Iraku musiała zmienić miejsce zamieszkania¹².

Wojna domowa stawała się coraz bardziej krwawa. W 2008 r. do walki z milicjami skierowane zostały oddziały nowej armii irackiej, a iracki rząd podpisał z USA porozumienie o wycofaniu w 2009 r. wojsk amerykańskich z miast Iraku oraz ich pełnej ewakuacji z terytorium państwa do końca 2011 r. Liczba żołnierzy amerykańskich w Iraku wynosiła wówczas ok. 170 tys. Badania opinii publicznej w USA wskazywały już od końca 2004 r., że większość Amerykanów uważała, że wprowadzenie wojsk do Iraku w 2003 r. było błędem. Zgodnie z porozumieniem ostatni kontyngent amerykański opuścił Irak 18 grudnia 2011 r. Stało się to już za prezydentury Baracka Obamy, jakkolwiek porozumienie o ewakuacji podpisał jeszcze prezydent George W. Bush. Koszty wysłania i utrzymania w Iraku wojsk oceniono na ok. 1 bilion USD. W latach 2003–2011 zginęło tam 4488 amerykańskich żołnierzy, a 32 226 odniosło obrażenia¹³.

Po wycofaniu się sił koalicji konfrontacja między sunnitami a szyitami nie osłabła. Sunnici utworzyli swoją reprezentację pod nazwą Irackiego Ruchu Narodowego, która zbojkotowała wybory parlamentarne w 2011 r. i 2012 r. – wg niej rząd zdominowany

¹² *The War in Iraq: 10 years and counting. Analysis of death in a decade of violence*, Iraqi Body Count, March 19, 2013, <https://www.iraqbodycount.org/analysis/numbers/ten-years/> [dostęp: 14.05.2018]; *A Face and a Name. Civilian Victims of Insurgent Groups in Iraq*, Human Rights Watch, October 2005, vol. 17, nr 9(E), <https://www.hrw.org/reports/2005/iraq1005/> [dostęp: 11.05.2018]; *Displacement in Iraq Exceeds 3.3 Million: IOM*, International Organization for Migration, February 23, 2016, <http://www.iom.int/news/displacement-iraq-exceeds-33-million-iom> [dostęp: 11.05.2018]; *Ten Years Later, U.S. Has Left Iraq with Mass Displacement and Epidemic of Birth Defects, Cancers, „Democracy Now!”*, March 20, 2013, https://www.democracynow.org/2013/3/20/ten_years_later_us_has_left [dostęp: 11.05.2018]; D. Cassman, *Islamic Army in Iraq*, Mapping Militant Organizations, November 10, 2015, <https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/5> [dostęp: 11.05.2018].

¹³ Por. K. Amadeo, *Cost of Iraq War: Timeline, Economic Impact*, „The Balance”, December 30, 2017, <https://www.thebalance.com/cost-of-iraq-war-timeline-economic-impact-3306301> [dostęp: 11.05.2018]; H.M. Peters, M. Schwartz, L. Kapp, *Department of Defense Contractor and Troop Levels in Iraq and Afghanistan: 2007–2017*, CRS Report for Congress, April 28, 2017, <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R44116.pdf> [dostęp: 14.05.2018]; *U.S. CBO estimates \$2.4 trillion long-term war costs*, Reuters, October 24, 2007, <https://www.reuters.com/article/us-iraq-usa-funding/u-s-cbo-estimates-2-4-trillion-long-term-war-costs-idUSN2450753720071024> [dostęp: 11.05.2018]; D.C. Gompert, H. Binnendijk, B. Lin, *Blinders, Blunders, and Wars: What America and China Can Learn*, RAND Corporation, Santa Monica, CA 2014, s. 161–174; J. Dobbins, S.G. Jones, B. Runkle, S. Mohands, *Occupying Iraq: A History of the Coalition Authority*, RAND Corporation, Santa Monica, CA 2009, s. 107–148; W.L. Perry, R.E. Darilek, L.L. Rohn, J.M. Sollinger, *Operation IRAQI FREEDOM: Decisive War, Elusive Peace*, RAND Corporation, Santa Monica, CA 2015, s. 1–8.

przez szyitów prowadzi politykę wykluczenia sunnitów z życia politycznego. Na sytuację w Iraku coraz silniejszy wpływ wywierała wojna domowa w sąsiedniej Syrii. Granice między tymi państwami przestały być kontrolowane. W 2013 r. sunnickie milicje zintensyfikowały ataki na ludność szyicką, aby podważyć zaufanie do rządu premiera Nuriego al-Malikiego, a w 2014 r. odziały Państwa Islamskiego w Iraku i Lewancie przejęły kontrolę nad częścią Iraku, w tym nad takimi dużymi miastami, jak Mosul, At-Tikrit i Al-Falludża. 11 sierpnia 2014 r. prezydent Fuad Masum desygnował na premiera szyckiego polityka Hajdara Dżawada Kazima al-Ubajdiego, który został zaprzysiężony przez parlament 8 września tego samego roku. Nowy premier starał się włączyć do rządu sunnitów, aby w ten sposób zmniejszyć napięcia między dwiema wspólnotami. Al-Ubajdi odwiedził Arabię Saudyjską, Egipt, Jordanię i Turcję, dążąc do stworzenia szerokiego frontu walki z ekstremizmem religijnym. Nowy rząd nie był jednak w stanie zapobiec prześladowaniom obywateli Iraku przez władze Państwa Islamskiego, a zwłaszcza ludobójstwu w przypadku jazydów¹⁴.

29 czerwca 2014 r. Państwo Islamskie w Iraku i Lewancie ogłosiło powstanie nowego kalifatu z kalifem Abu Bakrem al-Baghdadim na czele. W tym czasie Państwo Islamskie kontrolowało ok. 70% prowincji Anbar, 50% prowincji Ramadi, większość prowincji Niniwa oraz tereny w prowincjach Kirkuk i Dijala. Pod wpływem tych wydarzeń prezydent Obama podjął 7 sierpnia decyzję o atakach lotniczych na pozycje Państwa Islamskiego. To zapoczątkowało kontrofensywę wojsk irackich (przy współudziale oddziałów kurdyjskich peszmergów) przeciwko islamistom. Do USA przyłączyły się siły brytyjskie, francuskie i australijskie. Walki toczyły się ze zmiennym szczęściem, ale w 2015 r. zaczęła się zarysowywać przewaga oddziałów rządowych. 16 października 2016 r. rozpoczęła się bitwa o Mosul, która zakończyła się odbiciem miasta 10 lipca 2017 r. W listopadzie tego roku siły rządowe odbiły ostatnie punkty oporu Państwa Islamskiego (miasta Al'-Ka'im i Rawa), a 10 grudnia 2017 r. premier Al-Abadi ogłosił zakończenie wojny z Państwem Islamskim¹⁵.

Poważnym wyzwaniem dla władz w Bagdadzie okazała się sytuacja w Kurdyście. Kurdyjski Region w Iraku (lub popularnie Kurdystan Południowy) jako region autonomiczny ze stolicą w Erbilu był rządzony przez Regionalny Rząd Kurdystanu i posiadał własny parlament oraz prezydenta, którym od 2005 r. był Masud

¹⁴ Ch.J. Carter, H. Alkhshali, S. Capelouto, *Kerry assures Iraqis of U.S. support if they unite against militants*, CNN World, June 23, 2014, <https://edition.cnn.com/2014/06/23/world/meast/iraq-crisis/> [dostęp: 11.05.2018]; B.R. Pirnie, E. O'Connell, *Counterinsurgency in Iraq (2003–2006)*, RAND Corporation, Santa Monica, CA 2008, s. 1–20; G. Stansfield, *The reformation of Iraq's foreign relations: new elites and enduring legacies*, „International Affairs” 2010, vol. 86, nr 6, s. 1395–1409; W. Young, D. Stebbins, B.A. Frederick, O. Al-Shahery, *Spillover from the Conflict in Syria: An Assessment of the Factors that Aid and Impede the Spread of Violence*, RAND Corporation, Santa Monica, CA 2014, s. 35–46.

¹⁵ *Global Trends. Forced Displacement in 2015*, UNHCR. The UN Refugee Agency, <http://www.unhcr.org/576408cd7> [dostęp: 11.05.2018]; E. Griswold, *Is this the End of Christianity in the Middle East?* „The New York Times Magazine”, July 22, 2017, <https://www.nytimes.com/2015/07/26/magazine/is-this-the-end-of-christianity-in-the-middle-east.html> [dostęp: 11.05.2018]; M. Chmaytelli, A. Aboulenein, *Iraq declares final victory over Islamic State*, Reuters, December 9, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-islamicstate/iraq-declares-final-victory-over-islamic-state-idUSKBN1E30B9> [dostęp: 11.05.2018]; M.-M. Ould Mohamedou, *A Theory of ISIS: Political Violence and the Transformation of the Global Order*, Pluto Press, London 2018, s. 65–87.

Barzani. Kurdowie iraccy uzyskali dla swojego regionu status autonomii już w 1970 r. i zdołali ją umocnić w 1991 r., a gwarancje w tej kwestii zostały zawarte w konstytucji Iraku z 2005 r. Bojownicy kurdyjscy (peshmergowie) odegrali decydującą rolę w usunięciu władz baasistowskich w 2003 r. i zapewnili spokój na kontrolowanych przez siebie terenach w kolejnych latach wojny domowej w Iraku. W 2014 r. w toku trwającej wojny z Państwem Islamskim oddziały peshmergów przejęły kontrolę nad prowincjami irackimi Niniva, Kirkuk i Dijala oraz zajęły znaczną część Północnego Kurdystanu, znanego jako Rodżawa, czyli autonomiczny region w Syrii z miastami Al-Hasaka, Afrin, Kobani i Kamisli. 25 września 2017 r. w Kurdystanie przeprowadzone zostało bez zgody władz w Bagdadzie referendum w sprawie niepodległości. Ponad 93% głosujących wypowiedziało się za ogłoszeniem niepodległości Kurdystanu. Takie referendum odbyło się wcześniej w 2005 r. i zakończyło podobnym rezultatem. Jednak nie doprowadziło do zmiany statusu z autonomii na niepodległość. Władze Kurdystanu irackiego traktowały zresztą referendum bardziej jako punkt wyjścia do rozmów z Bagdadem niż podstawę do jednostronnego ogłoszenia niepodległości. Mimo to reakcja władz centralnych była jednoznaczna. Region kurdyjski został odcięty od świata, a rządy Iraku i Iranu ogłosiły, że wprowadzą do Kurdystanu irackiego wojska dla przywrócenia *status quo*. 15 października 2017 r. wojska irackie rozpoczęły ofensywę przeciwko oddziałom kurdyjskim w Kirkuku i przejęły kontrolę nad tym miastem. 29 października 2017 r. Masud Barzani ogłosił, że rezygnuje z funkcji prezydenta Kurdystanu irackiego¹⁶.

12 maja 2018 r. w Iraku odbyły się wybory parlamentarne. Ich zwycięzcą został Muklada as-Sadr, przywódca milicji szyickiej, która w 2003 r. atakowała wojska amerykańskie. W 2018 r. As-Sadr przedstawiał się w kampanii przedwyborczej jako iracki narodowiec i głosił ideę „trzeciej drogi” dla Iraku, co oznaczało niezależnienie się zarówno od Waszyngtonu, jak i Teheranu¹⁷.

Historia Iraku po 2003 r. pokazuje, jak skomplikowany jest proces rekonstrukcji obszaru pokonfliktowego. Zwycięstwo militarne nad Saddamem Husajnem było stosunkowo proste – znacznie trudniejsza okazała się rekonstrukcja systemu politycz-

¹⁶ 98 percent of the people of South Kurdistan vote for independence, Indybay, February 8, 2005, <https://www.indybay.org/newsitems/2005/02/09/17205061.php> [dostęp: 14.05.2018]; C. Macdiarmid, *Masoud Barzani: Why It's Time for Kurdish Independence*, „Foreign Policy”, June 15, 2017, <https://foreignpolicy.com/2017/06/15/masoud-barzani-why-its-time-for-kurdish-independence/> [dostęp: 14.05.2018]; D. Zucchini, *Iraq Orders Kurdistan to Surrender Its Airports*, „The New York Times”, September 26, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/09/26/world/middleeast/iraq-kurds-independence.html> [dostęp: 14.05.2018]; I. Coles, *Outgunned and untested for years, Kurdish Peshmerga struggle*, Reuters, August 13, 2014, <https://uk.reuters.com/article/uk-iraq-security-peshmerga/outgunned-and-untested-for-years-kurdish-peshmerga-struggle-idUKKBN0GD1N820140813> [dostęp: 11.05.2018]; Z. Beauchamp, *6 essential facts about Iraq's Kurds*, „Vox”, August 12, 2014, <https://www.vox.com/2014/8/12/5991425/kurds-iraq-kurdistan-peshmerga> [dostęp: 11.05.2018]; *Iraqi Kurdish leader Massoud Barzani to step down*, BBC News, October 29, 2017, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-41794083> [dostęp: 28.05.2018]; *Baghdad: Iraqi forces in full control of Kirkuk*, „Al Jazeera”, October 16, 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/10/baghdad-iraqi-forces-full-control-kirkuk-171016133409720.html> [dostęp: 28.05.2018].

¹⁷ S. Frantzman, *Elections in Iraq: The Third Incarnation of Sadr*, „Jerusalem Post”, May 21, 2018, <https://www.jpost.com/Middle-East/Elections-in-Iraq-The-third-incarnation-of-Sadr-557904> [dostęp: 28.05.2018].

nego. Przykład ten pokazuje, że jeden konflikt może sprowokować nowy, a nawet wojnę domową, a więc doprowadzić do eskalacji działań wojennych¹⁸. Okazuje się także, że pewne czynniki rekonstrukcji, traktowane w punkcie wyjścia jako mało ważne lub nieważne, mogą stać się w jej trakcie elementami decydującymi o powodzeniu procesu odbudowy obszaru pokonfliktowego. W Iraku takim czynnikiem stała się korupcja, która była obecna w tym państwie za czasów Saddama Husajna, ale pogłębiła się znacznie w procesie rekonstrukcji. Złożyły się na to trzy zjawiska: 1) rozwój szarej strefy w gospodarce, która zdominowała formalny sektor gospodarczy; 2) zerwanie więzi społecznych i skłócenie głównych wspólnot religijnych, etnicznych i plemiennych, a nawet brak zaufania między sąsiadami; 3) wzrost zorganizowanej przestępczości¹⁹.

Rekonstrukcja w Iraku w latach 2003–2018 r. może służyć jako materiał porównawczy do doświadczeń w tworzenia państwa irackiego przez Brytyjczyków w latach 1918–1923. W obydwu przypadkach obszar był pokonfliktowy. W 1918 r. Irak wyszedł z I wojny światowej, w 2003 r. miała miejsce interwencja zbrojna sił zewnętrznych. W obydwu przypadkach odwołano się do europejskiego modelu budowy państwa i formowania na jego bazie narodu. Środowisko społeczne Iraku – zróżnicowanie etniczne, plemienne, religijne i rozdrobnienie społeczeństwa na autonomiczne segmenty, co było tradycją w czasach osmańskich – wskazało w obydwu przypadkach na znaczenie dla rekonstrukcji obszaru pokonfliktowego trzech zagadnień: 1) konieczności wprowadzenia porządku prawnego jednolitego dla całego państwa; 2) nieodzowności przejścia od działań represyjnych do administracyjnych w rządzeniu państwem; 3) nadrzędności kształtowania więzów lojalności społeczeństwa wobec państwa jako rodzimej instytucji. Zarówno w przypadku brytyjskiej obecności w Iraku w latach 1918–1923, jak i amerykańskiej po 2003 r. kluczowym dla wyżej wymienionych zagadnień-procesów była obca obecność wojskowa, która z czasem zaczęła być przez ludność postrzegana jako okupacja. Warto zwrócić uwagę, że w obydwu przypadkach obecność wojskowa z zewnątrz nie spełniła zakładanego celu, którym było zapanowanie nad tendencjami odśrodkowymi i przekazanie władzy silnemu rządowi centralnemu dla podporządkowania ludności i kontynuowania procesu rekonstrukcji. Brytyjczycy po I wojnie światowej nie mieli wystarczających sił, aby uśmierzyć powstania plemion w Iraku i ograniczyli się do nalotów na siły antyrządowe. W rezultacie władze nowego państwa do końca okresu międzywojennego (1918–1939) opierały się w rządzeniu na sile wojska i nie były w stanie przejść do kolejnego etapu – formowania więzów lojalności wobec państwa²⁰.

¹⁸ Zob. S. Barakat, *Post-Saddam Iraq: deconstructing a regime, reconstructing a nation*, „Third World Quarterly” 2005, vol. 26, nr 4–5, s. 571–591; T. Dodge, *Iraq Transitions: from regime change to state collapse*, „Third World Quarterly” 2005, vol. 26, nr 4–5, s. 705–721.

¹⁹ R.E. Looney, *Reconstruction and Peacebuilding Under Extreme Adversity: The Problem of Pervasive Corruption in Iraq*, „International Peacekeeping” 2008, vol. 15, nr 3, s. 424–440.

²⁰ Wybrane prace o Iraku w tym okresie: H. Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq. A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communist, Ba'thists and Free Officers*, Princeton University Press, Princeton 1978; S.H. Longrigg, *Iraq 1900–1950. A Political, Social and Economic History*, Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, London 1953; idem, *Four Centuries of Modern Iraq*, Oxford University Press, Oxford 1925; Ph. Marr, *The Modern History of Iraq*, Westview, Boulder, CO 1985; P.W. Ireland, *Iraq. A Study in Political Development*, Russel and Russel, New York 1970; H.A. Jamsheer, *Współczesna historia Iraku*, Wydawnic-

Jeśli chodzi o obecność wojsk amerykańskich po 2003 r., to niepowodzeniem zakończyły się próby przejęcia przez wojska okupacyjne monopolu na stosowanie siły, w związku z czym zadanie to przekazano do wykonania rodzimym siłom zbrojnym, utworzonym w pośpiechu. Na dodatek kompozycja etniczno-religijna społeczeństwa irackiego oraz zaszłości z czasów Saddama Husajna sprawiły, że państwowy aparat przemocy został zdominowany przez jedną wspólnotę – szyitów. To tylko pobudziło opór innych wspólnot i utrwaliło czynnik przemocy jako jedyny w rządzeniu państwem – które w rezultacie stało się w obliczu możliwości rozpadu. W tej sytuacji proces rekonstrukcji państwa nie mógł wyjść poza fazę uśmierzania sił odśrodkowych.

Historia procesu rekonstrukcji w Iraku wykazała też inną tendencję, którą jest być może prawidłowością: niepowodzenie interwencji z zewnątrz w zakresie uśmierzania tendencji odśrodkowych pobudza polaryzację na „obcych” i „swoich”, a następnie prowadzi do wymiany lokalnego rządu na nowy, który uzyskuje legitymizację społeczną przez żądanie ewakuacji obcych wojsk. W przypadku państw pozaeuropejskich wspomniana polaryzacja przybiera charakter konfrontacji z postkolonialnym Zachodem. W Iraku taki scenariusz zarysował się w 1929 r. w przypadku Brytyjczyków i w 2003 r. w przypadku Amerykanów²¹.

Syria: od wojny domowej do wojny zastępczej (2011–2018)

Rekonstrukcja Iraku jako obszaru pokonfliktowego może być pouczająca w kontekście konfliktu syryjskiego. Syria należała do grupy słabiej rozwiniętych państw, z dochodem na mieszkańca 2834 USD w 2010 r., ale jej sytuacja gospodarcza była lepsza niż sytuacja Iraku w 2003 r. Syria miała zdywersyfikowaną gospodarkę funkcjonującą w oparciu o silne instytucje, dobrze rozbudowaną i stale podtrzymywaną infrastrukturę oraz wykształcone społeczeństwo. Najpoważniejszym problemem był brak miejsc pracy dla osób między 15. a 24. rokiem życia. Bezrobocie w Syrii kształtowało się na poziomie średniej dla całego Bliskiego Wschodu, tzn. 26% siły roboczej, ale bezrobocie wśród młodzieży było 6-krotnie wyższe niż w pozostałych państwach regionu. Młodzież stanowiła w 2005 r. ponad 25% populacji, co powodowało, że młodzi bezrobotni stanowili ok. 80% wszystkich bezrobotnych. Problem dotyczył przede wszystkim ludzi z dyplomem szkoły wyższej – 86% spośród nich nie mogło znaleźć zatrudnienia, a 76% tych, którzy pracę znaleźli, poszukiwało jej przez co najmniej rok²².

two Akademickie DIALOG, Warszawa 2007; M.M. Dziekan, *Historia Iraku*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2002.

²¹ Zob. T. Dodge, *Iraq: The contradictions of exogenous state-building in historical perspective*, „Third World Quarterly” 2006, vol. 27, nr 1, s. 187–200; V. Fontan, *Polarization Between Occupier and Occupied in Post-Saddam Iraq: Colonial Humiliation and the Formation of Political Violence*, „Terrorism and Political Violence” 2006, vol. 18, nr 2, s. 217–238.

²² R. Larsen, *Youth exclusion in Syria: Social, economic and institutional dimensions*, Journalist’s Resource, August 11, 2011, <https://journalistsresource.org/studies/international/development/youth-exclusion-in-syria-economic> [dostęp: 15.05.2018].

W odróżnieniu od Iraku, konflikt w Syrii miał charakter wewnętrzny i wybuchł bez ingerencji sił zewnętrznych. Ważnym lokalnym czynnikiem były skutki suszy, która doprowadziła do spadku produkcji rolnej na nieznaną do tej pory skalę. Według ekspertów susza z lat 2006–2010 w regionie Żywnego Półksiężyca nie miała precedensu od czasów epoki neolitu i była następstwem ocieplania się klimatu w skali globalnej. Straty w pasterstwie sięgały nawet 85% żywego inwentarza. Wzrostowi cen żywności towarzyszył exodus całych rodzin rolników do miast w nadziei na znalezienie jakichkolwiek środków do życia. Ze wsi wyemigrowało ok. 1,5 mln osób, a łącznie ok. 3 mln osób znalazło się na krawędzi ubóstwa i nędzy. W tym okresie do Syrii napłynęło ok. 1,5 mln uchodźców z Iraku w następstwie inwazji USA i ich sojuszników na to państwo w 2003 r., co oznaczało pogorszenie warunków życia dla całej populacji²³. Sytuację społeczno-polityczną charakteryzował więc nie tylko brak demokracji, ale i chleba²⁴.

Prezydent Baszar al-Asad ze swoim otoczeniem próbował rozwiązać problemy rozwojowe w drodze zmian mających zintegrować gospodarkę syryjską z rynkiem globalnym. Prezydent Syrii wykluczył jednak z tego procesu opozycję, co oznaczało, że reformy prowadziły jedynie do rekonfiguracji autorytaryzmu. Legitymizacja władzy Al-Asada opierała się na hasłach narodowych i odwoływaniu się do wrogości Izraela do Arabów oraz imperializmu USA, czego dowodem miała być inwazja amerykańska na Irak w 2003 r. Jednak taka baza legitymizacji okazała się niewystarczająca i społeczeństwo wyszło na ulice²⁵.

Protesty rozpoczęły się 15 marca 2011 r. Demonstranci w Damaszku żądali swobód i uwolnienia więźniów politycznych. Władze odpowiedziały represjami, ale te jedynie zaogniły sytuację. Napięcie wzrosło po zabójstwie przez służby specjalne 13-letniego Hamzy al-Chatiba²⁶. 20 marca podpalono siedzibę Partii Baas²⁷. Po 8 kwietnia opozycja zaczęła żądać ustąpienia Al-Asada. Demonstranci wyszli na ulice innych miast. W lipcu 2011 r. opór przeciwko władzom zaczął przekształcać się w walkę zbrojną i wojna domowa stała się faktem. 29 lipca 2011 r. oficerowie, którzy zdezerterowali z armii rządowej, utworzyli Wolną Armię Syryjską (Dżasz as-Suri al-Hurr). Próby

²³ H. Fountain, *Researchers Link Syrian Conflict to a Drought Made Worse by Climate Change*, „The New York Times”, March 2, 2015, <https://www.nytimes.com/2015/03/03/science/earth/study-links-syria-conflict-to-drought-caused-by-climate-change.html> [dostęp: 15.05.2018]; F. Femia, C. Werrell, *Syria: Climate Change, Drought and Social Unrest*, The Center for Climate and Security, <https://climateandsecurity.org/2012/02/29/syria-climate-change-drought-and-social-unrest> [dostęp: 15.05.2018].

²⁴ Nawiązanie do tytułu książki Alana George'a *Syria: Neither Bread nor Freedom*, Zed Books, London 2003.

²⁵ Por. R. Hinnebusch, *Syria: from 'authoritarian upgrading' to revolution?*, „International Affairs” 2012, vol. 88, nr 1, s. 95–113.

²⁶ *Popular Protest in North Africa and the Middle East (VII): The Syrian Regime's Slow-Motion Suicide*, „Middle East/North Africa Report”, July 13, 2011, nr 109, International Crisis Group, <https://web.archive.org/web/20110725095930/http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Syria/109%20Popular%20Protest%20in%20North%20Africa%20and%20the%20Middle%20East%20VII%20--%20The%20Syrian%20Regimes%20Slow-motion%20Suicide.pdf> [dostęp: 12.05.2018].

²⁷ J. Holliday, *The Struggle for Syria in 2011. An Operational and Regional Analysis*, „Middle East Security Report 2” 2011, Institute for the Study of War, s. 13, https://www.webcitation.org/6SibrK1K7?url=http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Struggle_For_Syria.pdf [dostęp: 15.05.2018].

pojednania stron podejmowane przez ONZ i Ligę Państw Arabskich nie przyniosły rezultatów²⁸.

W latach 2012–2013 nastąpiła eskalacja wojny. 1 czerwca 2012 r. prezydent Al-Asad zapowiedział zgniecenie oporu opozycji wszelkimi możliwymi sposobami, a 12 czerwca tego samego roku ONZ oficjalnie ogłosiło, że w Syrii toczy się wojna domowa²⁹. Walki uliczne wybuchły w Aleppo i Homsie. Inicjatywa strategiczna była w tym czasie po stronie wojsk rządowych, wspieranych przez oddziały libańskich Hezbollahów³⁰. Opozycja ogłosiła w czerwcu 2013 r. wojnę przeciwko Państwu Islamskiemu w Iraku i Lewancie, które stawało się coraz silniejsze w strefie walk, zabijając zarówno żołnierzy rządowych, jak i rebeliantów. Pod koniec 2013 r. armia syryjska podjęła ofensywę przeciwko oddziałom opozycji pod Damaszkiem i Aleppo. Po jej stronie walczył libański Hezbollah i tzw. Brygada Al-Abbasa – formacja złożona z szyickich ochotników, głównie z Iraku. Na innych frontach Kurdowie walczyli z opozycją i z oddziałami Dżabhat an-Nusra (Front Podboju Lewantu) – syryjską siatką Al-Kaidy pod wodzą Abu Muhammada al-Dżaulaniego³¹.

Umocnienie się organizacji islamistycznych stało się głównym czynnikiem dalszego przebiegu wojny. 8 kwietnia 2013 r. Abu Bakr al-Baghdadi, od 16 maja 2010 r. lider Państwa Islamskiego w Iraku (Islamic State of Iraq) ogłosił połączenie się w Syrii oddziałów Al-Kaidy z bojownikami An-Nusry. Mimo że liderzy tych grup – Ajman az-Zarkawi i Abu Muhammad al-Dżulani ostatecznie działali osobno, to formalnie stworzona została organizacja-matka o nazwie Państwo Islamskie w Iraku i Lewancie (Islamic State of Iraq and Levant, ISIL). Ostatecznie w lutym 2014 r. Al-Kaida zdyktowała się od ISIL w związku z brutalnymi egzekucjami jeńców. Inną przyczyną kontrowersji była strategia obydwu grup – An-Nasra stawiała sobie za cel obalenie Al-Asada, a Al-Kaida – stworzenie własnej administracji na zajętych terytoriach³².

²⁸ *Syria protests: Rights group warns of 'Deraa massacre'*, BBC News, May 5, 2011, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-13299793> [dostęp: 13.05.2018]; *Armed residents put up resistance to Syrian army*, „Al-Khalij Times”, May 31, 2011, <https://www.khaleejtimes.com/article/20110531/ARTICLE/305319890/1016> [dostęp: 13.05.2018]; *Syria defence minister killed in Damascus bomb*, „The Telegraph”, July 18, 2012, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9408303/Syria-defence-minister-killed-in-Damascus-bomb.html> [dostęp: 14.05.2018].

²⁹ A. Rashdan, *After One Year of Uprising Syrians Crushed in a Complex International Game*, Academia.edu, 2012, https://www.academia.edu/19669603/Syrians_Crushed_in_a_Complex_International_Game [dostęp: 12.05.2018].

³⁰ *Syria in civil war, says UN official Herve Ladsous*, BBC News, June 12, 2012, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18417952> [dostęp: 12.05.2018]; *Syrian Army, Backed by Jets, Launches Assault on Homs*, „Haaretz”, June 29, 2013, <https://www.haaretz.com/syrian-army-backed-by-jets-launches-assault-on-homs-1.5288433> [dostęp: 12.05.2018]; K.Y. Oweis, *Syria fighting flares both sides of Lebanese border*, Reuters, April 21, 2013, <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-lebanon/syria-fighting-flares-both-sides-of-lebanese-border-idUSBRE93KODN20130421> [dostęp: 14.05.2018].

³¹ *Syrian rebel factions tell al Qaeda groups to withdraw*, France24, October 3, 2013, <http://www.france24.com/en/20131003-syrian-rebels-tell-qaeda-groups-withdraw-homs-isil-azaz> [dostęp: 15.05.2018]; *Syria rebels urge Aleppo mobilisation to halt assault*, BBC News, November 13, 2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24927097> [dostęp: 15.05.2018].

³² L. Sly, *Al-Qaeda disavows any ties with radical Islamist ISIS group in Syria, Iraq*, „The Washington Post”, February 3, 2014, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/al-qaeda-disavows-any-ties-with-radical-islamist-isis-group-in-syria-iraq/2014/02/03/2c9afc3a-8cef-11e3-98ab-fe5228217bd1_story.html?utm_term=.34a0344a1a7a [dostęp: 16.05.2018].

3 czerwca 2014 r. odbyły się wybory prezydenckie i po raz pierwszy do wyborów dopuszczono więcej niż jednego kandydata. Według Najwyższego Sądu Syrii w głosowaniu wzięło udział 73,42% uprawnionych, a prezydent Al-Asad otrzymał 88,7% głosów³³. Tymczasem 17 lipca 2014 r. ISIL przejął kontrolę nad polem naftowym Szaar, co zapoczątkowało ofensywę wojsk rządowych przeciwko islamistom. Od sierpnia do grudnia 2014 r. pozycje islamistów z Dżabhat an-Nusra były bombardowane przez lotnictwo i rakiety amerykańskie w ramach wsparcia Wolnej Armii Syryjskiej w rejonie miast Rakka i Kobani. To ostatnie miasto zostało okrążone przez siły ISIL i jego blokada została przerwana 26 stycznia 2015 r. przez oddziały kurdyjskie³⁴.

30 września 2015 r. w odpowiedzi na oficjalną prośbę rządu syryjskiego samoloty rosyjskie zaczęły bombardować pozycje ISIL i stanowiska Wolnej Armii Syryjskiej. W tym czasie wojska rządowe podjęły ofensywę przeciwko opozycji na północnym-zachodzie, w rejonie Hamy³⁵. Po stronie rządowej walczyły też oddziały irańskie; w połowie października 2015 r. koalicja rosyjsko-syryjsko-irańska z udziałem Hezbollahu rozpoczęła natarcie na siły opozycji w Aleppo, a 10 listopada przerwała blokadę bazy wojskowej w regionie Aleppo, która trwała od kwietnia 2013 r.³⁶. Prezydent Obama podjął decyzję o udzieleniu pomocy syryjskim Kurdom i opozycji antyrządowej – w pierwszym okresie pomoc ta wyniosła pół miliarda USD³⁷. Oznaczało

³³ *Syrian President Bashar al-Assad wins third term*, BBC News, June 5, 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27706471> [dostęp: 15.05.2018].

³⁴ *US, Arab allies launch first wave of strikes in Syria*, FOX News, September 23, 2014, <http://www.foxnews.com/politics/2014/09/23/us-launches-first-wave-bombing-strikes-over-syria.html> [dostęp: 15.05.2018]; *Syria Daily, Sept 23: US Airstrikes & Missiles Hit Islamic State*, EA WorldView, September 23, 2015, <http://eaworldview.com/2014/09/syria-daily-us-airstrikes-missiles-hit-islamic-state/#kobane> [dostęp: 15.05.2018]; *Syrian Kurds 'drive Islamic State out of Kobane'*, BBC News, January 26, 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-30991612> [dostęp: 15.05.2018]; A. Whitcomb, *Peshmerga advance team in Kobane*, Rudaw, October 30, 2014, <http://www.rudaw.net/english/middleeast/syria/301020141> [dostęp: 15.05.2018]; R. Alaaldin, *A Dangerous Rivalry for the Kurds*, „The New York Times”, December 16, 2014, https://www.nytimes.com/2014/12/17/opinion/a-dangerous-rivalry-for-the-kurds.html?_r=1 [dostęp: 14.05.2018]; *Islamic State steps up attack on Syrian town of Kobane*, BBC News, October 4, 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29474879> [dostęp: 15.05.2018]; *Suicide bombing kills head of Syrian rebel group*, „The Daily Star”, September 9, 2014, <http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2014/Sep-09/270137-blast-hits-top-meeting-of-islamist-group-in-syria-monitor.ashx> [dostęp: 14.05.2018].

³⁵ R. Emmott, *Russia has ground troop battalion, advanced tanks in Syria: U.S. NATO envoy*, Reuters, October 7, 2015, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-nato/russia-has-ground-troop-battalion-advanced-tanks-in-syria-u-s-nato-envoy-idUSKCN0S11UP20151007> [dostęp: 16.05.2018]; *Syrian army, Russian jets drive back rebels in fiercest clashes for days: monitor*, Reuters, October 12, 2015, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-russia/syrian-army-russian-jets-drive-back-rebels-in-fiercest-clashes-for-days-monitor-idUSKCN0S60RT20151012> [dostęp: 16.05.2018].

³⁶ *Syria conflict: Army launches new Aleppo offensive*, BBC News, October 16, 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34553148> [dostęp: 16.05.2018]; *Syrian army enters Aleppo air base after Islamic State siege – state TV*, Reuters, November 10, 2015, <https://uk.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-syria-base/syrian-army-enters-aleppo-air-base-after-islamic-state-siege-state-tv-idUKKCN0SZ1OB20151110> [dostęp: 16.05.2018]; J. Davison, D. Solovyov, *Syria's Assad says he will not negotiate with armed groups*, Reuters, December 11, 2015, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-idUSKBN0TU2F920151211> [dostęp: 15.05.2018].

³⁷ *Russian missiles 'hit IS in Syria from Caspian Sea'*, BBC News, October 7, 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34465425> [dostęp: 16.05.2018]; I. Black, *US axes \$500m scheme*

to, że obydwa mocarstwa bezpośrednio zaangażowały się w konflikt w Syrii, a wojna domowa w tym państwie przekształciła się w wojnę zastępczą (*proxy war*) między USA a Rosją³⁸. Konfrontacja rosyjsko-zachodnia trwała także na forum ONZ, gdzie obydwie strony nawzajem blokowały w Radzie Bezpieczeństwa swoje projekty rezolucji, promujące korzystne dla siebie rozwiązania konfliktu³⁹. Bombardowania pozycji islamistów w Syrii rozpoczęła też Wielka Brytania – po przyjęciu przez parlament 2 grudnia 2015 r. odpowiedniej rezolucji⁴⁰. W styczniu 2016 r. Rosja przekształciła lotnisko w Kamyszli w swoją bazę wojskową⁴¹, a USA rozmieściły swoje samoloty w miejscowości Rmeilan, ok. 50 km od Kamyszli⁴². 24 sierpnia 2016 r. do gry włączyła się Turcja, która skierowała swoje wojska do Syrii do rejonu Dżarabulus. Po wyparciu stamtąd bojowników ISIL wojska tureckie zbliżyły się do pozycji kurdyjskich. Wobec możliwości konfrontacji turecko-kurdyjskiej, USA, które do tej pory wspierały Kurdów, nakazały oddziałom kurdyjskim wycofać się z zajmowanych pozycji⁴³.

W 2017 r. nastąpił przełom w działaniach zbrojnych. 4 maja 2017 r. Rosja, Iran i Turcja podpisały porozumienie w Astanie o utworzeniu czterech stref wolnych od działań wojennych, ale opozycja i Kurdowie odrzucili je, twierdząc, że oznacza ono

to train Syrian rebels, says NYT, „The Guardian”, October 9, 2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/09/us-to-axe-5-scheme-train-syrian-rebels-nyt> [dostęp: 16.05.2018].

³⁸ A. Barnard, K. Shoumali, *U.S. Weaponry Is Turning Syria Into Proxy War With Russia*, „The New York Times”, October 12, 2015, https://www.nytimes.com/2015/10/13/world/middleeast/syria-russia-airstrikes.html?_r=0 [dostęp: 16.05.2018]; M.D. Crosston, *Cold War and Ayatollah Residues: Syria as a Chessboard for Russia, Iran, and the United States*, „Strategic Studies Quarterly” 2014, vol. 8, nr 4, s. 94–111; W. Young, D. Stebbins, B.A. Frederick, O. Al-Shahery, *Spillover from the Conflict in Syria: An Assessment of the Factors that Aid and Impede the Spread of Violence*, RAND Corporation, Santa Monica, CA 2014; J. Martini, E. York, W. Young, *Syria as an Arena of Strategic Competition*, RAND Corporation, Santa Monica, CA 2013.

³⁹ *Security Council ‘Unequivocally’ Condemns ISIL Terrorist Attacks, Unanimously Adopting Text that Determines Extremist Group Poses ‘Unprecedented’ Threat*, UN, November 20, 2015, <https://www.un.org/press/en/2015/sc12132.doc.htm> [dostęp: 16.05.2018]; *Security council unanimously calls on UN members to fight Isis*, „The Guardian”, November 21, 2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/21/un-calls-for-all-able-member-states-to-join-fight-against-isis> [dostęp: 16.05.2018].

⁴⁰ *MPs approve motion on ISIL in Syria*, Parliament, December 2, 2015, <https://www.parliament.uk/business/news/2015/december/mps-debate-motion-on-isil-in-syria> [dostęp: 16.05.2018].

⁴¹ J. Griffin, L. Tomlinson, *Russians survey new airbase on Syria-Turkey border, US officials concerned*, FoxNews U.S., January 21, 2016, <http://www.foxnews.com/us/2016/01/21/russians-survey-new-airbase-on-syria-turkey-border-us-officials-concerned.html> [dostęp: 18.06.2018].

⁴² D. Al Rifai, *US ‘takes control’ of Rmeilan airfield in Syria*, Al Jazeera, January 20, 2016, <https://www.aljazeera.com/news/2016/01/takes-control-rmeilan-airfield-syria-160119141331681.html> [dostęp: 16.05.2018].

⁴³ A. Janguer, *US increases military support to Kurdish-led forces in Syria*, Inside Syria Media Center, July 30, 2017, <https://en.insidesyriamc.com/2017/07/30/us-increases-military-support-to-kurdish-led-forces-in-syria/> [dostęp: 15.05.2018]; *Erdogan says Syria operation aimed at IS jihadists, Kurdish PYD*, France24, August 24, 2016, <https://web.archive.org/web/20160825183523/http://www.france24.com/en/20160824-erdogan-says-syria-operation-aimed-jihadists-kurdish-pyd> [dostęp: 16.05.2018]; *Turkish forces deepen push into Syria, draw U.S. rebuke over their target*, Reuters, August 28, 2016, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-idUSKCN11305C> [dostęp: 16.05.2018].

dezintegrację państwa syryjskiego⁴⁴. Mimo to, porozumienie z Astany stworzyło warunki do złagodzenia napięcia. 6 maja strona rządowa ogłosiła przerwanie ognia (z wyłączeniem islamistów). 7 lipca USA, Rosja i Jordania zgodziły się na zaprzestanie działań wojennych w południowo-zachodniej Syrii⁴⁵. 19 lipca 2017 r. prezydent Donald Trump zapowiedział wstrzymanie pomocy dla opozycji antyrządowej i zawieszenie programu szkolenia wojskowego opozycyjnych oddziałów. Wypełnił w ten sposób obietnicę wyborczą o tym, że USA powinny skupić się na walce z ISIL. Dodatkowym argumentem był brak widocznych rezultatów udzielania pomocy opozycji oraz podejrzenia, że część z tych środków trafiała do islamistów⁴⁶.

Wojska rządowe prowadziły tymczasem ofensywę przeciwko ISIL w Dajr az-Zurze, a 17 października oddziały kurdyjskie wspomagane przez koalicję zachodnią zdobyły Rakę, stolicę Państwa Islamskiego. Rząd syryjski zażądał od Kurdów przekazania miasta armii syryjskiej⁴⁷.

28 listopada 2017 r. Chiny ogłosiły wystanie swoich oddziałów w celu wsparcia działań prezydenta Al-Asada, a 6 grudnia 2017 r. rząd rosyjski oznajmił, że terytorium syryjskie zostało całkowicie wyzwolone od Państwa Islamskiego. 11 grudnia prezydent Władimir Putin odwiedził bazę wojskową w Syrii i zapowiedział wycofanie części wojsk rosyjskich z Syrii (część miała pozostać w rosyjskiej bazie). Jednocześnie Rosja oświadczyła, że USA – w związku z rozbiciem Państwa Islamskiego – powinny ewakuować swoje jednostki z terytorium Syrii⁴⁸.

Wojna domowa miała katastrofalne skutki dla mniejszości religijno-etynicznych Syrii. Alawici, stanowiący podporę systemu politycznego Baszara al-Asada, stali się obiektem bezpośrednich ataków radykalnej opozycji sunnickiej. Jedna trzecia

⁴⁴ A. Barnard, R. Gladstone, *Russia Reaches Deal for Syria Safe Zones, but Some Rebels Scoff*, „The New York Times”, May 4, 2017, https://www.nytimes.com/2017/05/04/world/middleeast/russia-iran-turkey-syria-de-escalation-zones.html?smpr&_r=0 [dostęp: 16.05.2018].

⁴⁵ G. Harris, *U.S., Russia and Jordan Reach Deal for Cease-Fire in Part of Syria*, „The New York Times”, July 7, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/07/07/us/politics/syria-ceasefire-agreement.html> [dostęp: 16.05.2018].

⁴⁶ J. Walcott, *Trump ends CIA arms support for anti-Assad Syria rebels: U.S. officials*, Reuters, July 19, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-syria-idUSKBN1A42KC> [dostęp: 16.05.2018].

⁴⁷ A. Barnard, H. Saad, *Raqqa, ISIS 'Capital,' Is Captured, U.S.-Backed Forces Say*, „The New York Times”, October 17, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/10/17/world/middleeast/isis-syria-ra-qqa.html> [dostęp: 16.05.2018]; *Foreign Ministry: Raqqa still occupied, can only be considered liberated when Syrian Army enters it*, Syrian Arab News Agency, October 30, 2017, <https://sana.sy/en/?p=116827> [dostęp: 16.05.2018].

⁴⁸ *China to deploy troops to fight alongside Assad in Syria*, Middle East Monitor, November 28, 2017, <https://www.middleeastmonitor.com/20171128-china-to-deploy-troops-to-fight-alongside-assad-in-syria/> [dostęp: 17.05.2018]; *Putin declares „complete victory” on both banks of Euphrates in Syria*, Reuters, December 6, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-putin/putin-declares-complete-victory-on-both-banks-of-euphrates-in-syria-idUSKBN1E027H> [dostęp: 17.05.2018]; *Russia establishing permanent presence at its Syrian bases: RIA*, Reuters, December 26, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-russia-bases/russia-establishing-permanent-presence-at-its-syria-bases-ria-cites-minister-idUSKBN1EK0HD> [dostęp: 17.05.2018]; *Lavrov: US forces must leave Syrian territory completely*, Syrian Arab News Agency, December 28, 2017, <https://sana.sy/en/?p=122708> [dostęp: 17.05.2018].

z ok. 250 tys. mężczyzn-alawitów w wieku poborowym straciła życie⁴⁹. Chryścianie masowo opuszczali Syrię po zapowiedziach islamistów, że staną się celem ich ataków. Inną mniejszością, która boleśnie odczuła skutki wojny, byli Druzowie. Ponieważ pozostali oni wierni prezydentowi Al-Asadowi, rebelianci islamiści prześladowali Druzów z całą bezwzględnością. Sunniti z kolei oskarżali szyckie milicje o bezczeszczenie sunnickich meczetów⁵⁰.

Wydarzenia w Syrii ewoluowały od wojny domowej do wojny zastępczej. Wojna toczyła się po 2013 r. na dwóch frontach. Z jednej strony, rząd syryjski popierany przez Rosję, Iran, Hezbollah i lokalne milicje walczył przeciwko opozycji mającej poparcie USA, Turcji i państw arabskich, z Arabią Saudyjską na czele. Z drugiej strony, na terytorium Syrii toczyła się wojna z Państwem Islamskim, przeciwko któremu wystąpiły USA popierane przez Kurdów, Turcję, Arabię Saudyjską i ZEA⁵¹. Trzy czynniki zadecydowały o przetrwaniu prezydenta Al-Asada i jego systemu: 1) wysoka sprawność bojowa jego armii, złożonej głównie z Alawitów – członków jego rodzimej wspólnoty religijnej⁵²; 2) słabość opozycji, wynikająca z jej rozbitcia na frakcje⁵³; 3) bierność aktorów zewnętrznych, zwłaszcza USA, popierających opozycję⁵⁴. Charakterystyczne było wyższe niż w Iraku umiędzynarodowienie konfliktu syryjskiego. Przykładem może być seria negocjacji na temat zakończenia wojny prowadzonych w Wiedniu, w których uczestniczyły delegacje wielu państw i tylko wyselekcjonowani

⁴⁹ Syria: Sunnis Threatening to Massacre Minority Alawites, Arutz Sheva, December 23, 2011, <https://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/151013#.T1zwtitSSMd> [dostęp: 17.05.2018]; R. Sherlock, *In Syria's war, Alawites pay heavy price for loyalty to Bashar al-Assad*, „The Telegraph”, April 7, 2015, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11518232/In-Syrias-war-Alawites-pay-heavy-price-for-loyalty-to-Bashar-al-Assad.html> [dostęp: 17.05.2018].

⁵⁰ J. Dettmer, *Syria's Christians Flee Kidnappings, Rape, Executions*, „The Daily Beast”, 11.19.13, <https://www.thedailybeast.com/syrias-christians-flee-kidnappings-rape-executions> [dostęp: 17.05.2017]; *Druze attack Israeli ambulance carrying wounded Syrians*, Al Jazeera, June 23, 2015, <https://www.aljazeera.com/news/2015/06/druze-israel-syria-ambulance-attacked-150623010047887.html> [dostęp: 17.05.2018]; L. Nelson, *The Shia jihad and the death of Syria's army*, Middle East Eye, November 18, 2015, <http://www.middleeasteye.net/columns/shia-jihad-and-death-syria-s-army-1508759016> [dostęp: 17.05.2018].

⁵¹ *Russia, Turkey and Iran continue cooperation on de-escalation zones in Syria*, TASS, June 23, 2017, <http://tass.com/world/953004> [dostęp: 13.05.2018]; Mekki Uludag, *Syrian Civil War: Important Players and Key Implications – A Factsheet*, „Counter Terrorist Trends and Analyses” 2015, vol. 7, nr 7, s. 4–10.

⁵² *Zob. 2018 Syria Military Strength*, „Global Fire Power”, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=Syria [dostęp: 15.05.2018].

⁵³ K.M. Pollack, *An Army to Defeat Assad: How to Turn Syria's Opposition Into a Real Fighting Force*, „Foreign Affairs” 2014, vol. 93, nr 5, s. 110–116, 118–124.

⁵⁴ *Zob. J. Landis, The Syrian Uprising of 2011: Why the Assad Regime is Likely to Survive to 2013*, „Middle East Policy” 2012, vol. 19, nr 1, s. 72, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1475-4967.2012.00524.x> [dostęp: 15.05.2018]; *US will not intervene in Syria as it has in Libya, says Hillary Clinton*, „The Guardian”, March 27, 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/27/report-12-killed-syrian-port-city> [dostęp: 15.05.2018]. W lipcu 2017 r. prezydent Trump wstrzymał pomoc dla syryjskiej opozycji, *zob. J. Walcott, Trump ends CIA arms support for anti-Assad Syria rebels: U.S. officials*, Reuters, July 19, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-syria-idUSKBN1A42KC> [dostęp: 14.05.2018].

przedstawiciele ludności samej Syrii. Same negocjacje i przebieg wojny w tym kraju były w dużym stopniu funkcją stosunków amerykańsko-rosyjskich⁵⁵.

Wojna domowa w Syrii umocniła wpływy Rosji i Iranu w regionie⁵⁶. Państwo Islamskie, mimo że rozbite, nie zostało całkowicie wyeliminowane, o czym świadczyły ataki samobójcze jego członków w 2018 r.⁵⁷. Wojna doprowadziła do rozpadu społeczeństwa na wspólnoty religijno-etniczne. Mimo że wszyscy w Syrii – i rząd, i opozycja (poza częścią Kurdów) – podkreślali konieczność zachowania integralności terytorialnej państwa, to rozpad społeczeństwa stał się faktem⁵⁸. Wojna była niezwykle brutalna i traumatyczna, zwłaszcza dla dzieci i kobiet. Gwałty na kobietach stały się instrumentem walki politycznej⁵⁹.

W sierpniu 2015 r. źródła ONZ podały, że liczba zabitych w Syrii osób od początku 2011 r. wyniosła 250 tys.⁶⁰. 13 mln ludzi, czyli więcej niż połowa mieszkańców Syrii, musiało opuścić swoje domy i zostało uciekinierami⁶¹. Zgodnie z danymi Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców z 10 maja 2018 r. pod opieką urzędu Wysokiego Komisarza znajdowało się 5 645 914 uchodźców z Syrii, z czego 63,5% przebywało na terytorium Turcji, 17,5% – w Libanie, 11,7% – w Jordanii, 4,4% – w Iraku, a 2,3% – na terytorium Egiptu. Wszyscy mieszkali w obozach dla uchodźców, bez nadziei na powrót do domostw, które leżały w gruzach⁶².

Przyszłość: rekonstrukcja czy dekonstrukcja?

Konflikty w Iraku i Syrii są najczęściej przedstawiane jako spowodowane przez wrogość i rywalizację między wspólnotami religijnymi – szyitami i sunnitami. W rzeczywistości zderzenie na tle religijnym miało głębsze podstawy. Konflikt w Syrii

⁵⁵ Zob. *The Road to Geneva: the Who, When, and How of Syria's Peace Talks*, „Carnegie. Middle East Center”, January 29, 2016, <http://carnegie-mec.org/diwan/62631> [dostęp: 8.10.2016]; M.R. Gordon, A.E. Kramer, *Tension With Russia Rises as U.S. Halts Syria Negotiations*, „New York Times”, October 3, 2016, http://www.nytimes.com/2016/10/04/world/middleeast/us-suspends-talks-with-russia-on-syria.html?_r=0 [dostęp: 9.10.2016].

⁵⁶ *A year on Astana agreement, the winners are Iranians, Russians, Turks, the regime, and the biggest losers are the opposition factions, Tahrir al-Sham and ISIS*, The Syrian Observatory for Human Rights, May 4, 2018, <http://www.syriahr.com/en/?p=91151> [dostęp: 14.05.2018].

⁵⁷ Syed Huzaifah Bin Othman Alkaff, R. Mahzam, *Islamic State after the Fall of Mosul and Raqqa: Impact on Organisation and Propaganda*, „Counter Terrorist Trends and Analyses” 2018, vol. 10, nr 1, s. 57–61.

⁵⁸ Zob. N. van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, I.B. Tauris, London 2017, s. 4–5.

⁵⁹ L. Wolfe, *The ultimate assault: Charting Syria's use of rape to terrorize its people*, WMC Women Under Siege, July 11, 2012, <http://www.womensmediacenter.com/women-under-siege/the-ultimate-assault-charting-syrias-use-of-rape-to-terrorize-its-people> [dostęp: 17.05.2017].

⁶⁰ *Syria: The story of the conflict*, BBC News, March 11, 2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868> [dostęp: 15.05.2018].

⁶¹ E. Ferris, K. Kirişci, *The Consequences of Chaos: Syria's Humanitarian Crisis and the Failure to Protect*, Brookings, Washington, DC 2016, s. 1–2.

⁶² *Refugee Situation. Syria*, UNHCR, May 10, 2018, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> [dostęp: 15.05.2018]; *Regional Refugee & Resilience Plan 2017–2018 in response to the Syria Crisis. 2017 Annual Report*, UNHCR, May 10, 2018, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/63530> [dostęp: 15.05.2018].

w 2011 r. wybuchł w rezultacie kumulacji oddziaływania kilku czynników. Dynamikę procesów społecznych, a w końcu i politycznych, pobudziły neoliberalne reformy gospodarcze, do których autorytarne władze przystąpiły na początku XXI w. W ramach równoważenia budżetu w 2005 r. ograniczono subsydia na zakupy artykułów pierwszej potrzeby, co boleśnie odczuły warstwy najuboższe, a szczególnie ludność wiejska. Długotrwała susza w latach 2006–2010 spowodowała masowa migrację ze wsi do miast, co pogłębiło bezrobocie, które zrodziły reformy neoliberalne. Te ostatnie – prowadzone przez autorytarne rządy – pobudziły korupcję i polityczny nepotyzm. Kryzys gospodarczy powodował, że system polityczny stawał się coraz bardziej opresyjny, gdyż rząd chciał zapobiec wybuchowi niezadowolenia na szerszą skalę⁶³. Czynniki te spletały się ze sobą tak ściśle, że trudno wskazać na któryś z nich jako decydujący.

Pokonfliktowa rekonstrukcja to umacnianie struktur państwa we współpracy z jego prawomocnymi władzami lub też budowanie tych struktur od nowa w przypadku tzw. państwa upadłego. Rekonstrukcję Iraku po 2003 r. można rozpatrywać w ramach obydwu przedstawionych powyżej sytuacji i pożądany scenariusz kreśli dość klarowną i „prostą” drogę: stabilizacja wiąże się z koniecznością zagwarantowania równych praw sunnitom i szyitom oraz zaspokojenia aspiracji narodowych Kurdów. Syria pozostaje natomiast poważnym wyzwaniem dla teoretycznych rozważań o rekonstrukcji z racji tego, że nie jest państwem upadłym, ale jej władze nie są traktowane jako jednoznacznie prawowite przez społeczność międzynarodową. Poszczególne części państwa znajdują się pod kontrolą zwalczających się stron i są administrowane w inny sposób. Na niektórych terenach, gdzie można byłoby przystąpić do planowania działań stabilizacyjnych, nierozstrzygnięta pozostaje kwestia legitymizacji władz administrujących tymi terenami. Utrudnia to znacznie realizację programów pomocowych przez ONZ i inne organizacje międzynarodowe⁶⁴.

Rekonstrukcja Syrii oznacza przede wszystkim konieczność zaspokojenia przez państwo podstawowych potrzeb ludności – co jest ogromnym wyzwaniem ze względu na rozmiar strat materialnych, które spowodowała trwająca już 7 lat wojna domowa. Zmiana reżimu politycznego z autorytarnego na demokratyczny jest bardzo pożądana, ale przykład gwałtownej debaasyfikacji Iraku pokazuje, że krok taki może spowodować marginalizację części społeczeństwa skupionego wokół Baszara al-Asada, jej poczucie zagrożenia i chęć obrony swoich pozycji, a więc kolejny konflikt. Ograniczenie władzy obecnego reżimu należałoby więc połączyć z budową nowych silnych instytucji w oparciu o dobrze przygotowane kadry. Przykład Iraku nakazuje także ostrożność przy przechodzeniu do gospodarki rynkowej, które może generować wzrost jedynie w warunkach funkcjonowania silnych instytucji politycznych i administracyjnych. Nieodzowne jest właściwe łączenie długoterminowej wizji państwa z pragmatyzmem w osiąganiu celów krótkoterminowych. Jeśli ta pierwsza

⁶³ F. De Châtel, *The Role of Drought and Climate Change in the Syrian Uprising: Untangling the Triggers of the Revolution*, „Middle Eastern Studies” 2014, vol. 50, nr 4, s. 521–535; Ch. Phillips, *Sectarianism and Conflict in Syria*, „Third World Quarterly” 2015, vol. 36, nr 2, s. 357–376.

⁶⁴ E. Beals, *The Awkward Space for Syria's Post-Conflict Reconstruction*, Atlantic Council, August 25, 2017, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/the-awkward-space-for-syria-s-post-conflict-reconstruction> [dostęp: 22.06.2018].

obejmuje działania na rzecz integracji społecznej i legitymizuje władzę, to te drugie decydują o stabilizacji, pokoju społecznym i dobrym samopoczuciu przeciętnego obywatela⁶⁵.

Przyszłość Iraku i Syrii zależy w dużej mierze od woli czynnika zewnętrznego, czyli woli politycznej wielkich mocarstw – uwarunkowanej ich interesami. Należy bowiem brać pod uwagę to, że sama mapa polityczna współczesnego Bliskiego Wschodu jest wytworem epoki kolonialnej i że współczesny Bliski Wschód został stworzony przez państwa Zachodu po 1918 r. Imperium Osmańskie, które panowało nad światem arabskim (poza Marokiem) było stroną przegraną w I wojnie światowej i musiało zaakceptować plany rozbiorowe narzucone przez zwycięskich aliantów oraz fakt utworzenia przez nich nowych jednostek terytorialnych – najpierw mandatów, a później formalnie niezależnych państw arabskich⁶⁶. Nowe państwa – Syria, Irak, Liban, Palestyna i Jordania (wówczas Transjordanian) nigdy wcześniej nie były samodzielne politycznie. O ich istnieniu i kształcie zdecydowały negocjacje między Wielką Brytanią i Francją. Palestynę „wykrojono” z dawnej osmańskiej prowincji Syrii, a Transjordanie – z Palestyny. Z Syrii wydzielono później Liban. O utworzeniu państwa Irak oraz o tym, że będzie ono królestwem, zdecydowano w Londynie. Również w Londynie wybrano kandydata na władcę, a jego intronizacja odbyła się w takim pośpiechu, że nie zdążono skomponować hymnu, w związku z czym odegrano hymn brytyjski. Francja z kolei zdecydowała o utworzeniu Syrii. Kraj ten był zróżnicowany religijnie i etniczne. W 1920 r. ok. 85% mieszkańców wyznawało islam, a pozostali – chrześcijaństwo. 80% muzułmanów było sunnitami, a pozostali – szyitami. Wśród szyitów było kilka odłamów, z których najbardziej liczebni – alawici (nusajryci) stanowili ok. 12% całej populacji kraju i mieszkali głównie w regionie Latakii. W początkowym okresie władze francuskie rozważały podział państwa na osiem jednostek na wzór kantonów szwajcarskich oraz wydzielenie rejonu Bejrutu jako odrębnej jednostki politycznej pod nazwą Wielkiego Libanu. Ostatecznie w 1925 r. regiony Damaszku i Aleppo połączono i nazwano Republiką Syryjską, a dopiero w 1942 r. dołączono do nich regiony Latakia i Dżabal ad-Duruz⁶⁷.

Granice ustanowione na Bliskim Wschodzie po 1918 r. przez państwa zachodnie są odrzucane jako sztuczne przez islamizm w jego radykalnej formie, prezentowanej przez Państwo Islamskie. Postulat ten znajduje poparcie w społeczeństwach bliskowschodnich, czemu sprzyjają niezakończone i częściowo nieudane procesy budowania narodów w granicach nowych wspólnot politycznych. Po zakończeniu I wojny światowej świadomość narodowa wśród elit arabskich była dostatecznie silna dla

⁶⁵ Zob. Ch. Bennett, *Planning Ahead for a Postconflict Syria: Lessons from Iraq, Lebanon, and Yemen*, International Peace Institute, New York 2013, s. 7, <https://issat.dcaf.ch/download/37295/550698/Planning%20ahead%20for%20a%20postconflict%20Syria.pdf> [dostęp: 24.06.2018].

⁶⁶ Tekst Trójstronnego Porozumienia o Podziale Imperium Osmańskiego (Sykes-Picot) między Wielką Brytanią, Francją i Rosją z 1916 r. podaje: J.C. Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics. A Documentary Record*, Vol. 2: *British-French Supremacy, 1914–1945*, Yale University Press, New Haven–London 1979, s. 60–64. Włochy na mocy układu z Saint Jean de Maurienne podpisanego 18 sierpnia 1917 r. z Wielką Brytanią i Francją miały otrzymać po wojnie Izmir i Konyę, zob. *ibidem*, s. 94–95; A.L. Macfie, *The End of the Ottoman Empire, 1908–1923*, London–New York 1998, s. 110.

⁶⁷ Zob. J. Zdanowski, *Stosunki międzynarodowe na Bliskim Wschodzie w XX wieku*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012, s. 79–240.

wyrażenia aspiracji do utworzenia własnych państw⁶⁸. Niemniej ludność tych państw tworzyła narody bardziej w sensie kulturowym niż państwowym⁶⁹. W momencie formowania państw odgórnie przez Europejczyków społeczeństwa lokalne zespałał język i kultura. Kształtowały się więc narody kulturowe, a jeśli uwzględnimy mozaikę etniczną i religijną tych społeczeństw, to możemy powiedzieć, że kształtowało się wiele narodów⁷⁰. W 1918 r. zakładano, że w nowych państwach ukształtują się polityczne wspólnoty obywateli równych wobec prawa bez względu na pochodzenie plemienne, wyznawaną religię i status społeczny – a więc narody państwowe. Testem na skuteczność założeń takiej polityki, czyli istnienia i trwałości narodów państwowych w społeczeństwach wieloetnicznych i wieloplemiennych (Jemen, Libia) oraz wieloreligijnych (Syria, Irak) stała się Arabska Wiosna. W rezultacie burzliwych i krwawych wydarzeń niektóre narody zachowały wewnętrzną spójność (Egipt, Tunezja, Maroko), inne się jednak rozpadły wzdłuż linii podziałów plemiennych (Libia, Jemen) i etniczno-religijnych (Syria, Irak). W przypadku Syrii, Iraku, Libii i Jemenu nastąpił przy tym także rozpad samych państw na mniejsze jednostki o płynnych granicach i nieustalonym terytorium.

Czy Irak i Syrię (a także Libię i Jemen) czeka więc fundamentalna dekonstrukcja, czyli rozczłonkowanie na mniejsze jednostki terytorialne? Taki scenariusz kreślą niektóre grupy ekspertów⁷¹. Inni piszą o końcu Bliskiego Wschodu, jaki znamy od 1918 r.⁷². Jednak przyjęcie takiego rozwiązania jest uzależnione od tego, w jakim stopniu

⁶⁸ Z czynnikiem tym musiały się liczyć państwa alianckie i znalazło to wyraz w brytyjsko-francuskiej deklaracji z 7 listopada 1918 r. Wyrażała ona poparcie dla dążeń ludności arabskiej, „tak długo uciskanej przez Turków”, do niepodległości politycznej oraz zapewniała pomoc dla rządów arabskich w Syrii i Mezopotamii. Jednocześnie dążeniom elit arabskich postawione zostały wyraźne bariery. Wielka Brytania i Francja zastrzegły sobie bowiem prawo do nadzoru nad funkcjonowaniem nowych rządów i instytucji administracyjnych, co skompromitowało w oczach społeczeństwa ideę niepodległości – tekst deklaracji zamieszcza: J.C. Hurewitz, *op. cit.*, vol. 2, s. 110–112; zob J. Marlowe, *A History of Modern Egypt and Anglo-Egyptian Relations, 1808–1956*, Archon Books, Hamden, CT 1965, s. 356; P. Mansfield, *The British in Egypt*, Holt, Rinehart and Winston, New York–Chicago–San Francisco 1971, s. 242.

⁶⁹ Czyli zespolone raczej więzami krwi i wspólną wiarą oraz przeszłością niż zrodzony na bazie lojalności wobec własnej wspólnoty politycznej i idei obywatelskości, zob. R. Brubaker, *Nacjonalizm inaczej. Struktura narodowa i kwestie narodowe w nowej Europie*, tłum. J. Łuczyński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Kraków 1998 s. 122.

⁷⁰ Por. A. Hourani, *Arabic Thought In the Liberal Age, 1798–1939*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 276; Z.N. Zeine, *The Emergence of Arab Nationalism. With a Background Study of Arab-Turkish Relations in the Near East*, Caravan Books, Delmar–New York 1973, s. 42–45; G. Kramer, *Moving Out of Place: Minorities in the Middle Eastern Urban Societies, 1800–1914*, [w:] *The Urban Social History of the Middle East, 1750–1950*, red. P. Sluglett, Syracuse University Press, Syracuse 2008, s. 186–188; *Minorities in the Ottoman Empire*, red. M. Greene, Markus Wiener Publications, Princeton 2005; S.J. Shaw, E.K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. 2: *Reform, Revolution, and Republic. The Rise of Modern Turkey, 1808–1975*, Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 287–288.

⁷¹ Zob. J. Yazigi, *No Going Back: Why Decentralisation is the Future for Syria*, „European Council on Foreign Relations Policy Brief” 2016, nr 185, http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR185_-_NO_GOING_BACK_-_WHY_DECENTRALISATION_IS_THE_FUTURE_FOR_SYRIA.pdf [dostęp: 9.10.2016].

⁷² Zob. V. Perthes, *The Sykes-Picot agreement and the end of the 20th-century Middle East*, Goethe Institut, January 2016, <https://www.goethe.de/en/kul/ges/20755168.html> [dostęp: 6.10.2018].

zabezpieczy ono interesy aktorów globalnych i powiązanych z nimi elit władzy mocarstw regionalnych: Turcji, Iranu, Arabii Saudyjskiej i Egiptu.

Rekonstrukcja Iraku i Syrii jako obszarów pokonfliktowych (2003–2018)

Streszczenie

Pokonfliktowa rekonstrukcja to umacnianie struktur państwa we współpracy z jego pracomocnymi władzami lub też budowanie tych struktur od nowa w przypadku tzw. państwa upadłego. Rekonstrukcję Iraku po 2003 r. można rozpatrywać w ramach obydwu przedstawionych powyżej sytuacji i pożądanym scenariusz kreśli dość klarowną oraz „prostą” drogę – stabilizacja wiąże się z koniecznością zagwarantowania równych praw sunnitom i szyitom oraz zaspokojenia aspiracji narodowych Kurdów. Syria pozostaje natomiast poważnym wyzwaniem dla teoretycznych rozważań o rekonstrukcji z racji tego, że nie jest państwem upadłym, ale jej władze nie są traktowane jako jednoznacznie prawowite przez społeczność międzynarodową. Rekonstrukcja Syrii oznacza przede wszystkim konieczność zaspokojenia przez państwo podstawowych potrzeb ludności. Zmiana reżimu politycznego z autorytarnego na demokratyczny jest bardzo pożądana, ale przykład gwałtownej debaasyfikacji Iraku pokazuje, że krok taki może spowodować marginalizację części społeczeństwa skupionego wokół Baszara al-Asada, jej poczucie zagrożenia i chęć obrony swoich pozycji, a więc kolejny konflikt. Przyszłość Iraku i Syrii zależy w dużej mierze od woli czynnika zewnętrznego, czyli woli politycznej wielkich mocarstw – uwarunkowanej ich interesami.

Słowa kluczowe: konflikty, Irak, Syria, rekonstrukcja

Post-conflict reconstruction of Iraq and Syria (2003–2018)

Abstract

Post-conflict reconstruction means strengthening state structures in cooperation with the legitimate authorities of that state or building these structures anew in the case of the so-called failed state. The reconstruction of Iraq after 2003 can be seen in both of the above situations and the desired scenario is quite clear and „straight” – stabilization is connected with the need to guarantee equal rights for Sunni and Shia and satisfy the national aspirations of the Kurds. Syria, on the other hand, remains a serious challenge to the theoretical considerations of the reconstruction because it is not a failed state, but its authorities are not treated as unambiguously legitimate by the international community. The reconstruction of Syria means, above all, the necessity of providing the population with basic needs. The change of the political regime from authoritarian to democratic is very desirable, but the example of violent de-baathification in Iraq demonstrates that such a step may result in the marginalization of the Alawits and thus, another conflict. The future of Iraq and Syria depends to a large extent on the will of the external factor, that is, the political will of the great powers conditioned by their interests.

Key words: conflicts, Iraq, Syria, reconstruction

Послевоенное восстановление Ирака и Сирии (2003–2018) *Резюме*

Послевоенное восстановление – это укрепление государственных структур в сотрудничестве с его законными властями или создание этих структур с нуля в случае так называемого «упавшего» государства. Реконструкцию Ирака после 2003 г. можно рассматривать в рамках каждой из изложенных выше ситуаций, а желаемый результат предполагает – стабилизацию государства, основанную на предоставлении гарантий равных прав суннитам и шиитам, а также удовлетворении национальных стремлений курдов. Сирия остается серьезной проблемой для теоретических рассуждений о реконструкции ввиду того, что она не является «упавшим» государством, но международное сообщество не считает его власти неоспоримо законными. Восстановление Сирии, прежде всего, означает необходимость удовлетворения государством основных потребностей населения. Как показывает пример насильственной дестабилизации Ирака, смена политического режима с авторитарного на демократический, в случае Сирии может привести к маргинализации части общества – приверженцев Башара аль-Асада, потери чувства защищенности и безопасности, вызвать желание защищать свои интересы, то есть привести к еще одному конфликту. Будущее Ирака и Сирии во многом зависит от внешнего фактора – политической воли великих держав – обусловленной их интересами.

Ключевые слова: конфликты, Ирак, Сирия, восстановление

